

Marja Hannele Virtanen

**ALLE 18-VUOTIAAN OIKEUSTURVA
KALTOINKOHTELUTUTKIMUKSESSA**

Liiketalouden koulutusohjelma
2016

ALLE 18-VUOTIAAN OIKEUSTURVA KALTOINKOHTELUTUTKIMUKSESSA

Virtanen, Marja Hannele
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Huhtikuu 2016
Ohjaaja: Anttila, Seppo
Sivumäärä:31
Liitteitä: 0

Asiasanat: Kaltoinkohtelu, esitutkinta, oikeusturva

Opinnäytetyön aiheena oli alle 18-vuotiaan oikeusturvan toteutuminen kaltoinkohtelututkimuksissa. Tavoitteena oli selvittää alle 18-vuotiaan oikeusturvan toteutumiseksi olemassa olevaa lainsäädäntöä ja sen käyttöä kaltoinkohtelututkimuksissa Suomessa. Lisäksi tutkinnan kohteeksi nousi opinnäytetyötä kirjoitettaessa lastensuojelulain, edunvalvontalain sekä esitutkintalain yhteen sovittaminen sekä tällä hetkellä käytettävissä olevan yhteistyöverkoston toimivuus eri viranomaisten kesken. Mukaan on otettu vertailuna myös Ruotsissa käytössä olevan tutkimusmenettelyn sekä kaltoinkohtelututkinnassa mukana olevien eri viranomaisten välisen yhteistoiminnan mallia ja ote siinä sovellettavasta lainsäädännöstä. Kansainvälistä lainsäädäntöä alaikäisen oikeusturvasta on opinnäytetyössä tuotu esiin Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimusta pääpiirteittäin esittelemällä. Tutkimus on tehty kirjallisuuden perustelleella ja empiirisen osion puuttuminen on lisännyt mielenkiintoa jatkotutkimuksen tekemiseksi ja olemassa olevan tiedon syventämiseksi.

Opinnäytetyön pohjalta voidaan todeta lainmuutoksien edistäneen lapsen ja nuoren oikeusturvan parantuneen sekä eri viranomaisten kesken tehtävän yhteistyön tiivistyneen ja saaneen uusia muotoja lain tehokkaamman toteuttamisen edistämiseksi.

DUE PROCESS OF A MINOR IN MALTREATMENT INVESTIGATIONS

Virtanen, Marja Hannele
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
April 2016
Supervisor: Anttila, Seppo
Number of pages: 31
Appendices: 0

Keywords: Maltreatment, preliminary investigation, protection under the law

The topic of this thesis was minors' protection under law in maltreatment investigations. The aim was to find out about the existing legislation and its use in maltreatment investigations in Finland. In addition, a topic of this thesis was to combine child welfare, guardianship and preliminary investigation legislation and the functionality of the current co-operation network between different authorities. As a comparison, the investigation procedure in use in Sweden and the co-operative model used by different authorities in maltreatment investigations and an extract of the applied legislation were included in the thesis.

International legislation regarding due process of minors is dealt with in the thesis by presenting the United Nations Convention in broad outline. The thesis is based on literature and the lack of the empirical part has increased interest in further research.

Based on the thesis it can be concluded that changes in legislation have improved children's due process and the co-operation between different authorities. The co-operation between authorities has also developed new forms in order to implement legislation more efficiently.

SISÄLLYS

JOHDANTO	5
1 KALTOINKOHTELU	6
1.1 Määritelmä.....	6
1.2 Viisi kaltoinkohtelun aluetta	6
2 KALTOINKOHTELUUN PUUTTUMINEN	8
3 LASTEN PERUSOIKEUKSISTA JA LASTENSUOJELULAIN HISTORIASTA LYHYESTI	10
4 LAPSEN JURIDISET OIKEUDET	10
4.1 Lapsen ja nuoren määritelmä.....	11
5 ALLE 18-VUOTIAAN OIKEUSTURVA JA SEN VALVONTA	11
5.1 Lainsäädännön yleisesittely.....	12
5.1.1 Lapsenhuoltolaki	12
5.1.2 Lastensuojelulaki	13
5.1.3 Sosiaalihuollon asiakaslaki	14
5.1.4 Laki holhoustoimesta	15
5.1.5 Rikoslaki.....	15
5.1.6 Esitutkintalaki	16
6 LAINMUKAINEN MENETTELY	18
7 KALTOINKOHTELUTUTKIMUS	19
7.1 Epäilyn herääminen.....	19
7.2 Ilmoitukset	20
7.3 Tutkimukset ja niiden dokumentointi	21
7.4 Prosessikuvaus.....	23
8 KALTOINKOHTELUTUTKIMUS RUOTSISSA	24
8.1 Tutkimusprosessi pääpiirteittäin.....	24
9 KANSAINVÄLISET LASTEN OIKEUDET	25
9.1 Yleissopimus	25
9.2 Juridisen terminologian vaikutus käsitteiden tulkinnassa	25
10 TILASTOTIETOA KALTOINKOHTELUTUTKIMUKSISTA	26
11 POHDITA.....	27
LÄHTEET.....	30

JOHDANTO

Alle 18-vuotiaaseen kohdistuvat kaltoinkohtelututkimukset ovat poliisin johdolla suoritettavaa esitutkintaa rikosepäilyyn liittyen ja tarvittaessa poliisilla on mahdollisuus käyttää apunaan asiantuntijoita (ETL 46 §) muista viranomaistahoista kuten esimerkiksi tutkimuksiin erikoistuneiden oikeuspsykiatrian tutkimusyksiköiden psykologeja, psykiatrian sairaanhoitajia, lääkäreitä, sosiaalityöntekijöitä. Tällaisia oikeuspsykiatrisia tutkimusyksiköitä Suomessa on pääasiassa viisi, jotka ovat sijoittuneet erikoissairaanhoitopiirien alaisuuteen Kuopioon, Helsinkiin, Turkuun, Ouluun ja Tampereelle, myös Vaasassa ja Kokkolassa sairaanhoitopiirien yhteydessä toimii pienemmät yksiköt.

Kaltoinkohtelututkimus prosessina on kohtuullisen raskas psyykkisesti kaikille siinä mukana oleville osapuolille ja siksi mielestäni prosessin ja erilaisten käsitteiden avaaminen käytetyn lähdemateriaalin avulla on tutkittavan oikeusturvaa selviteltäessä erityisen tärkeää ja merkityksellistä. Opinnäytetyön tavoitteena on kirjallisuuden avulla selkeyttää ja tuoda esille alle 18-vuotiaan oikeusturvaa ja sen toteutumista kaltoinkohtelututkimuksissa tämän ollessa asianomistajan asemassa. Tutkimuksessa sivutaan jonkin verran myös asianomistajan kehitystä ja sen vaikutuksia kaltoinkohtelututkimuksen aloittamiskynnykseen ja tutkintaan sekä vanhempien ja toisaalta myös muiden asianosaisen kanssa aktiivisesti toimivien vastuita alle 18-vuotiaan oikeusturvan toteutumisessa.

1 KALTOINKOHTELU

Puhuttaessa kaltoinkohtelusta, tulee mieleen luonnollisesti fyysinen ja psyykkinen kaltoinkohtelu. Mitä kaikkea nämä kaksi kaltoinkohtelun muotoa pitävätkään sisällään, pyrin tässä kappaleessa avaamaan kirjallisuudesta keräämieni määritelmien mukaan.

1.1 Määritelmä

Lapsen kaltoinkohtelu on sekä sosiaalinen, lääketieteellinen, psykologinen että juridinen ongelma. Maailman Terveysjärjestön (WHO) mukaan ”lapsen kaltoinkohtelu (child maltreatment) käsittää kaikki sellaiset fyysisen ja psyykkisen pahoinpitelyn muodot, seksuaalisen hyväksikäytön, laiminlyönnin taikka kaupallisen tai muun riiston, joista seuraa todellista tai mahdollista vaaraa lapsen terveydelle, elämälle, kehitykselle tai ihmisarvolle suhteessa, jossa on kyse vastuusta, luottamuksesta tai vallasta” (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 5).

1.2 Viisi kaltoinkohtelun aluetta

1. Laiminlyönti

Perustarpeiden huomiotta jättäminen on yleisilmaisu, jota käytetään kuvaamaan erityyppisiä laiminlyöntejä, joiden kohteeksi lapset joutuvat. Laiminlyönti voi olla fyysistä, emotionaalista, lapsen hoidon lääketieteellisen tai koulutuksen laiminlyöntiä (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 61-63).

2. Emotionaalinen kaltoinkohtelu

Emotionaalinen laiminlyönti on lapsen tunnetarpeiden huomiotta jättämistä (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 76). Emotionaalisen kaltoinkohtelun muotoja ovat hyljeksiminen ja halventaminen, uhkailu ja pelottelu, eristäminen, lapsen käyttäminen aikuisen tarpeisiin, lapsen korruptoiminen sekä lapsen tunne-

tarpeiden huomiotta jättäminen ”(Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 78-79).

3. Fyysinen pahoinpitely

Suomen rikoslain mukaan pahoinpitely, niin lapsen kuin aikuisenkin, on rikos. Kaikenlaista ruumiillista kuristusta pidetään rikosoikeudellisesti pahoinpitelynä. Lain mukaan pahoinpitely on lievä, jos sen seurauksena ei ole syntynyt ruumiinvammaa, esimerkiksi ruhjetta tai mustelmaa. Pahoinpitely on törkeä, jos ”sen yhteydessä on käytetty terä- tai ampuma-asetta, jos pahoinpitely johtaa mahdollisesti hengenvaaralliseen vammaan tai pysyvään ruumiinvammaan tai jos pahoinpitely on kokonaisuutena arvioituna törkeä.” (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 88).

4. Seksuaalinen hyväksikäyttö

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on hänen altistamisensa ikään kuulumattomalle, jota hän ei ymmärrä ja johon hän ei voi antaa suostumustaan. Yleensä määritelmään liitetään se, että hyväksikäytöstä on lapselle haittaa (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 103).

Hyväksikäyttöä voi olla tirkistely, itsensä paljastaminen, lapsen sukuelinten koskettelu ja hyväily, käsin tai suulla, lapsen johdattaminen aikuisen sukuelinten kosketteluun tai masturbointiin, raiskaus tai yhdyntä (emättimeen, peräaukkoon tai suuhun), lapsen altistaminen ikään sopimattomalle seksuaalisuudelle, esim. näyttämällä hänelle pornofilmejä, lapsen käyttäminen esiintyjänä kuvattaessa pornografista materiaalia, lapsen sadistinen kohtelu seksuaalisen mielihyvän toteuttamiseksi hyväksikäyttäjälle tai seksin ostaminen alle 18-vuotiaalta (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 104).

Rikoslain 20. luvun 6 §:n mukaan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on sukupuoliyhteys 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa tai alle 16-vuotiaan lapsen sellainen koskettelu tai muu seksuaalinen teko, joka on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään. Ikäraja on 18 vuotta, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden oleva henkilö, joka asuu samassa taloudessa. Hyväksikäytön yritys on rangaistava. Hyväksikäyttöä pidetään törkeänä, jos kohteena on lapsi, jolle rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa hänen

ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi, jos rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla ja jos tekijänä on henkilö, johon lapsi erityisesti luottaa tai josta hän on erityisen riippuvainen. Törkeän hyväksikäytön yritys on rangaistava. Seksipalveluiden ostaminen alle 18-vuotiaalta on rikos, samoin lapsipornon hallussapito. Pornografisen materiaalin myyminen alle 15-vuotiaalle on kielletty (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 104).

5. Lapselle seipitetty tai aiheutettu sairaus (Syndroma Munchausen by proxy) (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 11)

Syndroma Munchausen by proxy (SMbP) on käsite, jossa lapsen sairaus tai siihen viittaavat oireet selittyvät lapsen huoltajan (useimmiten äidin) tai huoltajan asemassa olevan henkilön toimenpiteillä tai hänen sepittämillään oirekuvauksilla (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 117).

Tällaisia oirekuvauksia voi olla esimerkiksi myrkytykset, oksentaminen, poissaolo-kohtaukset, ripuli, hengittämättömyyskohtaukset (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 120-121).

Edellä mainitut viisi kaltoinkohtelun aluetta on tiivistetty neljäksi alueeksi Söderholmin ja Kivitie-Kallion uudemmassa painoksessa Lapsen kaltoinkohtelusta v. 2012.

1. Lapsen laiminlyönnin eri muodot
2. Lapseen kohdistuva fyysinen väkivalta
3. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö
4. Lapselle seipitetty tai aiheutettu sairaus

Neljästä osa-alueesta todetaan, etteivät ne aina esiinny erillisinä, vaan monet lapset voivat olla usean kaltoinkohtelumuodon uhreja (polyviktiminisaatio). Emotionaalista laiminlyöntiä ja emotionaalista väkivaltaa katsotaan olevan enemmän tai vähemmän mukana kaikissa kaltoinkohtelun muodoissa (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 16)

2 KALTOINKOHTELUUN PUUTTUMINEN

Miten erottaa normaaliin kasvatukseen kuuluvan komentelun, entä missä vaiheessa tulee puuttua tilanteeseen? Perheen ulkopuolisen henkilön ei aina ole helppoa puuttua tilantei-

siin joissa raja lapsen laiminlyönnin, kaltoinkohtelun ja normaalin kasvatukseen liittyvien toimintatapojen osalta on häilyvä tai muutoin epäselvä. Kuitenkin mielestäni ”terveen maalaisjärjen käyttö” epäselvissä tilanteissa on sallittua ja asian varsinaisen selvittämisen siirtäminen yhteydenotolla, lastensuojeluilmoituksella, lastensuojeluun on viranomaisten tehtävä. Lastensuojelulain 25 §:n mukaan on kuitenkin tehtävän ja asemansa puolesta ilmoitusvelvollisuus määritelty siten, että sosiaali- ja terveydenhuollon ja lasten päivähoidon, opetustoimen, nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen, lasten päivähoidon tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen ja koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan, kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta annetun lain (746/2011) 3 §:ssä tarkoitetun vastaanottokeskuksen ja järjestelykeskuksen, hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön taikka koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa tai luottamustoimessa olevat henkilöt tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisinä ammatinharjoittajina toimivat henkilöt sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

(28.12.2012/911)

Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä.

Varsinainen kaltoinkohtelun tutkiminen vaatii moniammatillista ja monialaisia interventioita, joissa keskeisenä toimijana on lastensuojelu. Kun kaltoinkohtelua epäillään tai sitä todetaan, on ilmoitusvelvollisen tehtävä viipymättä ilmoitus lastensuojeluviranomaiselle (LSL 25 §), sekä myös poliisille, jos on epäily että lapseen on kohdistunut

- 1) rikoslain (39/1889) 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko; tai
- 2) sellainen rikoslain 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

3 LASTEN PERUSOIKEUKSISTA JA LASTENSUOJELULAIN HISTORIASTA LYHYESTI

Tänä päivänä korostetaan monessa yhteydessä, että perusoikeudet kuuluvat myös lapsille. Tämä saattaa kuulostaa yhtä naivilta kuin vastaava lausuma vuosisadan alussa lausuttuna naisten suhteen (Nieminen.1990, 7). Suomen perustuslain (731/1999) 6 §:ssä todetaan yhdenvertaisuudesta seuraavaa: ” Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.”

Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki onkin vuodelta 1936, toinen vuodelta 1983 ja kolmas vuodelta 2007. Vuoden 1936 lastensuojelulaki oli selkeästi 1983 lastensuojelulain esikuvana, ja uusimmat muutokset ovat perustuneet pitkälti vuoden 1983 lakiin sekä siihen vuosina 1990 ja 2006 tehtyihin muutoksiin. (Mahkonen. 2010, 28).

4 LAPSEN JURIDISET OIKEUDET

Eva Gottberg (OTT, dos.) toteaa, että lapsen asemaa ja oikeuksia säännellään monissa laeissa. Tietynlainen perusjännite muodostuu siitä, että lapsella on iän karttuessa kasvava oikeus itsemääräämiseen mutta kaikilla alaikäisillä myös iästä riippumatta oikeus suojeluun ja turvalliseen kasvuun ja kehitykseen. Pienen lapsen osalta sama ongelma ilmenee perheen yksityisyyden ja lapsen suojeluoikeuden ristiriitana: milloin asioihin on puututtava perheen yksityisyyden tai lapsen itsemääräämisoikeuden uhallakin, jotta lapsen turvallisuus ja koskemattomuus voitaisiin taata?

Nyky-yhteiskunnassa lapsen ja huoltajan välisistä oikeuksista ja velvollisuuksista, esimerkiksi huollosta, edunvalvonnasta ja holhouksesta, säädetään monissa eri laeissa. Myös yhteiskunnan ja alaikäisten suhteesta on sääntelyä sekä arkielämää että poikkeustilanteita ajatellen: lapsen oikeuksia koskevat monet normit niin koulu-, sosiaali- kuin terveydenhuoltolainsäädännössäkin. Lastensuojelulaki sisältää säännökset tilanteista, joissa huoltajien vastuunotto ei yksin riitä takaamaan lapsen hyvinvointia ja myös kriminaalilainsäädännössä on monin tavoin otettu erikseen huomioon alaikäiset ja nuoret rikoksentekijät (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 48).

4.1 Lapsen ja nuoren määritelmä

Lastensuojelulaissa (LSL 417/2007) tunnetaan erikseen ”lapsen” ja ”nuoren” määritelmät, mutta ne eivät välttämättä vastaa yleiskielen peruskäsitteitä. LSL 6 §:ssä lapseksi määritellään alle 18-vuotias ja nuoreksi alle 18-20-vuotias henkilö. LSL:n terminologia tulee kuitenkin ymmärtää sitä taustaa vasten, että lakiin sisältyy myös täysi-ikäisiin eli ”nuoriin” kohdistuva jälkihuoltovelvoite (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 49). Lapsen ja nuoren juridista oikeuksista puhuttaessa on mielestäni hyvä myös muistaa mahdollisesti normaalista kehityksestä diagnosoidut poikkeamat tai toimintaa rajoittavat tekijät joiden huomioiminen lapsen tai nuoren oikeuksista puhuttaessa on huomioitu lapsenhuoltolaissa (LHL 361/1983), lastensuojelulaissa (LSL 417/2007), YK:n lapsenoikeuksien yleissopimuksessa 20.11.1989 (LOS 1129/1991, osa I, artikla 23) ja potilaslaissa 2:7§ (PotL 785/1992).

5 ALLE 18-VUOTIAAN OIKEUSTURVA JA SEN VALVONTA

Vuoteen 1983 saakka lapsen huoltoa koskeva niukka sääntely sisältyi holhouslakiin, jonka mukaan lapsi on kasvatettava ”jumalanpelkoon, hyviin avuihin ja siveyteen, niin myös taivutettava sellaisiin harjoituksiin ja toimiin, kuin sen sääty, tila ja taipumukset vaativat”. 1970-luvulle saakka holhooja oli oikeutettu rankaisematta käyttämään myös ruumiillista kuritusta näiden päämäärien saavuttamiseksi. Tiedossa toki on myös vanha sananlasku ”joka vitsaa säästää se lastaan vihaa”. Lapsen kaltoinkohtelu on tätä taustaa vasten hyvin uusi juridinen kysymys, tai ainakin se on asettunut aiempaan verrattuna kokonaan toiselle tasolle.

Nykyajattelussa koko lasta koskevalle lainsäädännölle on leimallista lapsen oikeuksien ensisijaisuus. Ehkä parhaiten tätä kuvaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan säännös, jonka mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 50).

Yksi tärkeimmistä aikuisen vastuuta lainsäädännön tasolla korostavista normeista on ollut velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen silloin, kun lapsen keskeiset edut ovat uhattuina joko hänen oman toimintansa tai huoltajien menettelytapojen vuoksi.

Vuoden 2008 alussa voimaan tulleen lastensuojelulain lainsäädännöksillä (25-25 d §:t), joita on lain voimaan tulon jälkeen vielä kahteen otteeseen täsmennetty, pyritään siihen, että lasta koskeva huoli mahdollisimman tehokkaasti ja salassapitovelvollisuuksista riippumatta saatetaan lastensuojeluviranomaisten tietoon (Söderholm & Kiviti-Kallio 2012, 51).

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 11.3 § kuuluu seuraavasti: ”Alaikäinen voi ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa eikä asian laatu painavasta syystä kieltää antamasta itseään koskevia tietoja lailliselle edustajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista”. Näin ollen sosiaalitoimi voi perheen kanssa työskenteilyn jatkuessa antaa vanhemmille tietoa nuoren tahdon vastaisestikin, jos katsoo sen antamatta jättämisen nuoren oman edun vastaiseksi (Söderholm & Kiviti-Kallio 2012, 53).

Aikuisella siis on vastuu saattaa lastensuojeluviranomaisten tietoon huoli lapsen terveydestä ja hyvinvoinnista, lapsen mielipiteestä huolimatta. Tästä esimerkkinä laki potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 2.9 §: ”Jos alaikäinen potilas ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoansa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalle”.

5.1 Lainsäädännön yleisesittely

Lapsen oikeusturvaa on pyritty laissa turvaamaan usealla lailla moniammatillisuus huomioiden, tässä kappaleessa tutustutaan näihin lakeihin ja niiden valvonnasta vastuussa oleviin henkilöihin tai viranomaisiin.

5.1.1 Lapsenhuoltolaki

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983:361; LHL) tuli voimaan 1.1.1984 eli samana päivänä kuin vuoden 1983 lastensuojelulaki (1983:683; LSL). LHL ja LSL kietoutuvat sikäli toisiinsa, että kunnallinen lastensuojelulaki pyrkii järjestämään lapselle kaikissa olosuhteissa sellaisen hoidon, jota LHL:n kantavat periaatteet edellyttävät (Mahkonen 2010, 60). LHL antaa vanhemmille myös selkeitä kasvatusohjeita: Lasta tulee kasvattaa

siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurnittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti (Mahkonen 2010, 60-61).

5.1.2 Lastensuojelulaki

Lasten suojelusta säädetään useissa kymmenissä eri säädöksissä ja kussakin aina hie-
man eri tavoin aina sen mukaan, mihin suojelu kohdistuu. Kohteena voi olla esimerkiksi
lasten ja nuorten työsuojelu (1993:998) tai lasten suojelu media- ja viihdeasioissa (laki ku-
vaohjelmien tarkistamisesta; 2000:775)¹ taikka rikoslainsäädännössä vahvistettu lapsen
seksuaalisen koskemattomuuden suojelu (RL20 luku; uudistettu 1998:563) tai jokin muu
vastaava (kuten laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä; 2002:504).
Puuttumatta yksittäiseen lasten suojelua koskevaan massiiviseen sääntelyyn on todettava,
että LOS:issa (YK:n lasten oikeuksien sopimus) on mainittu toistakymmentä lasten suoje-
lua koskevaa osa-aluetta ja että niillä on tarkat vastineensa Suomen kansallisessa lain-
säädännössä. Niissä kaikissa tähdätään alle 18-vuotiaiden erityiseen suojeluun (Mahko-
nen 2010, 66).

Lastensuojelu on olennainen osa lapsen ja perheen palveluja viimeistään siinä vaiheessa,
kun herää epäily lapsen joutuneen jonkinlaisen kaltoinkohelun kohteeksi. Lastensuojelun
sosiaalityö on osa kunnallisia sosiaalipalveluja. Lastensuojelutyö on haastavaa, moniulot-
teista ja myös perheiden yksityisyyteen puuttuvaa viranomaistoimintaa, jota ohjaa tiukka
lainsäädäntö. Lastensuojelulla pyritään vaikuttamaan lasten yleisiin kasvuolosuhteisiin, tu-
kemaan vanhempia ja huoltajia kasvatustehtävissä sekä suojelemaan lapsia heidän elä-
määnsä vaarantavilta tekijöiltä

Lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä on tärkeää viranomaisten välinen yhteistyö,
asiantuntija-avun antaminen ja konsultointi sekä esimerkiksi erilaiset työryhmät, joissa eri
viranomaiset ja toimijat voivat luoda yhteistyökäytäntöjä lasten suojelemiseksi sekä paikal-
lisesti että laajemmin valtakunnan tasolla (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 278).

1) Tämä laki kumotti lailla 17.6.2011/710 Kuvaohjelmaki

5.1.3 Sosiaalihuollon asiakaslaki

Asiakaslain nimi on Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000:812;SHAL). Päämääränä on ollut asiakkaiden autonomian lisääminen, asiakkaiden aseman vahvistaminen asiointisuhteessa, laitoksissa olevien tai muutoin erityistä hoivaa tarvitsevien asiakkaiden itsehallinnan ja itsemääräämisoikeuden parantaminen ja erityisesti sellaisten asiakasryhmien oikeusturvan toteuttaminen, joilla itsellään on heikot edellytykset pitää huolta omista oikeuksistaan. SHAL:ia sovelletaan sekä viranomaisen että yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa toisin säädetä (Mahkonen 2010, 70).

Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee asiassa ryhtyä toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi lapselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Uutta asiakaslaissa oli myös se, että kuntiin luotiin asiakkaan aseman ja oikeusturvan edistämiseksi erityinen sosiaaliasiamiesjärjestelmä. Sosiaalihuollon asiakkaalla on täten mahdollisuus tarvittaessa kääntyä häntä neuvovan henkilön puoleen. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on neuvoa asiakkaita SHAL:in soveltamiseen liittyvissä asioissa, avustaa asiakkaita muistutuksen tekemisessä, tiedottaa asiakkaan oikeuksista sekä toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien toteuttamiseksi (Mahkonen 2010, 70 - 71).

SHAL:lla on pyritty edistämään moniammatillista yhteistyötä asiakkaan parhaaksi. Kun aiemman lainsäädännön voimassa ollessa ei tiedetty miten piti menetellä yhteistyösuhteissa, SHAL:issa aukkokohtat on korjattu. Periaatteessa lainsäätäjällä oli kolme vaihtoehtoa normittaessaan moniammatillista yhteistyötä ja täsmentäessä tietojen luovuttamista. Yksi vaihtoehto on yhteistyön kieltäminen, vaikka siihen olisi painavia perusteita. Toiseksi myös pakkoyhteisyö, joka näkyy esimerkiksi lastensuojeluilmoitusta, suunnitteilla olevien rikosten ilmoitusvelvollisuutta tai oikeudessa todistamisvelvoitetta koskevassa sääntelyssä, voisi olla mahdollista. Kolmas vaihtoehto on yhteistyön salliminen, mutta vain laissa säädettyjen edellytysten täyttyessä. Tämä malli on SHAL:ssa omaksuttu. Sen 17 §:ssä ja 18 §:ssä sekä 20 §:ssä osoitetaan, miten on meneteltävä muun muassa sillon, kun on kysymys lastensuojeluun liittyvästä moniammatillisesta yhteistyöstä (Mahkonen 2010, 72 - 73).

5.1.4 Laki holhoustoimesta

Mikäli lapsen huoltajan ei voida katsoa kykenevän hoitamaan vastuuta lapsen tai nuoren hoidosta ja huolenpidosta, voidaan lapselle tai nuorelle hakea edunvalvoja. Edunvalvoja voidaan hakea myös silloin kun päämiehen katsotaan olevan vajaavaltainen (Laki holhoustoimesta 442/1999). 7 §:n mukaan holhousviranomaisen tulee tehdä hakemus käräjäoikeudelle edunvalvojan määräämiseksi.

Kaltoinkohtelututkimuksissa on mielestäni ulkopuolisen edunvalvojan hakeminen lapselle tai nuorelle ainakin tutkimuksen ajaksi asianmukaista, riippumatta siitä onko mahdollisesta teosta epäilty perheen sisältä tai ulkoa, sillä epäily ja tutkimukset vaikuttavat joka tapauksessa aina koko perheeseen niiden luonteesta johtuen.

Tutkimusten jälkeen on myös mielestäni syytä tapauskohtaisesti tarkastella lapsen ja nuoren edunvalvojan tarvetta, sillä tutkimusten aikana saattaa esiin nousta erilaisia psyykkisesti raskaita asioita ja tilanteita huoltajienkin osalta jotka voivat heikentää tilapäisesti huoltajien kykyä hoitaa vanhemmuuden edellyttämää tehtävää.

5.1.5 Rikoslaki

Rikoslaissa säädetään 1) lastensuojelun työntekijöiden yhteydenottovelvollisuudesta poliisiin. RL 15:10 (24.7.1998/563) kuuluu (lyhennettynä): ”Joka tietää raiskauksen, törkeän raiskauksen, törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön, murhan, tapon, surman, törkeän pahoinpitelyn, ryöstön, törkeän ryöstön, ihmisryöstön, panttivangin ottamisen, törkeän tuhotyön, törkeän terveyden vaarantamisen, törkeän huumausainerikoksen olevan hankkeilla eikä ajoissa, kun rikos vielä olisi estettävissä, anna siitä tietoa viranomaiselle tai sille, jota vaara uhkaa, on tuomittava, jos rikos tai sen rangaistava yritys tapahtuu, sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.”

RL 15:10 edellyttää törkeän ja estettävissä oleva rikoksen suunnittelua. Lapsen suojelemiseksi on ryhdyttävä erityisesti silloin, kun on vaarana, että hän joutuu törkeän seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi (RL 20:7). Mikäli on vaarana, että lapsi joutuu perusmuotoisen seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi (RL 20:6), RL 15:10 ei tule sovellettavaksi.

2) Työntekijöiden mahdollisista virkavirheistä säädetään osin erityislainsäädännössä, kuten sosiaalihuollon asiakaslaissa (SHAL 29 §), mutta usein myös normiviittauksin rikoslakiin eli sen 40 luvun säännöksiin. Olennaista on yhtäältä kysymys aktiivisuudesta tai passiivisuudesta ja toisaalta teon tahallisuudesta tai pelkästä tuottamuksellisuudesta. Eritelty RL 15:10 on poikkeussääntö passiviteetin kriminalisoinneista. Jos esimerkiksi työntekijä tai luottamushenkilö laiminlyö lastensuojeluilmoituksen tekemisvelvollisuutensa, häntä ei soi siitä tuomita RL:n mukaan mihinkään rikosoikeudelliseen seuraamukseen.

3) Lapseen kohdistuvat rikokset voivat olla pahoinpitelyrikoksia (RL 21:5-7)², mutta törkeimmillään myös seksuaalirikoksia. Niistä säädetään kymmenisen vuotta sitten uudistettussa rikoslain 20 luvussa, jossa suojaikärajana on yleensä 16 vuotta, mutta myös 18 vuotta (kodin sisäinen / laitokseissa tapahtuva seksuaalinen hyväksikäyttö). Kriminalisoituja ovat sekä fyysistä kontaktia edellyttävät teot, kuten sukupuoliyhteys, sekä seksuaaliset teot ylipäättään.

”Seksuaalisella teolla tarkoitetaan RL 20 luvun säännöksissä eli 4, 5, 6, 8 ja 9 §:ssä selaista tekoa, jolla tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä ja joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on olennainen.” (Mahkonen 2010, 74 -76).

2) Perusmuotoisesta – ei siis lievästä tai törkeästä – pahoinpitelystä säädetään RL 21:5:ssä: ”Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava pahoinpitelystä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Yritys on rangaistava. ” Pahoinpitelyjutuissa lapsi saa erityistä suojaa sikäli, että alle 15-vuotiaaseen kohdistuneena pahoinpitely on virallisen syytteen alainen rikos. ”Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä lievästä pahoinpitelystä, joka on kohdistunut viisitoista vuotta täyttäneeseen henkilöön, eikä vammantuottamuksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi.”; RL 21:16

5.1.6 Esitutkintalaki

Ennen varsinaista tuomioistuinkäsittelyä poliisi suorittaa rikosasiassa esitutkinnan ja tarvittaessa se voi pyytää virka-apua muilta viranomaisilta tutkinnassa.

Esitutkinnassa selvitetään 1) asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharvinaisuus ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat; 2) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan

menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi; 3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 3 luvun 9 §:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan; ja 4) suostuuko asianomistaja ja aikooko rikoksesta epäilty suostua asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa tarkoitetussa kirjallisessa menettelyssä.

Esitutkinnassa asia on valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa tai asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä (ETL 1 luku, 2 §). Yksilön oikeusturvan huomioon ottaminen korostuu juuri esitutkintavaiheessa, koska rikosta ollaan vasta selvittämässä eikä esimerkiksi epäillyn syyllisyydestä vielä ole välttämättä kovin vahvaa näyttöä. Tämän vuoksi on tärkeää noudattaa esimerkiksi hienotunteisuus- ja vähimmän haitan periaatteita (Ervo 2000, 12). Myös rikoksen totuudenmukaista selvittämistä voidaan pitää yksilön oikeutena (Ervo 2000, 55).

Esitutkintalain 4 luku käsittelee erityisesti esitutkintaperiaatteita sekä esitutkintaa osallistuvien oikeuksia. Lapsen oikeusturva on erikseen määritelty ETL luku 4, 7 §:ssä seuraavasti: ”Alle 18-vuotiaasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.”

Alle 18-vuotiaan oikeusturva on vielä on vielä ETL 4 luvun 8 §:ssä varmistettu edunvalvojan määräämistä käsittelevällä osuudella ”Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) tarkoitet-

tuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti tai sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin (sosiaaliviranomainen). Edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista. Muuten edunvalvonnassa noudatetaan soveltuvin osin holhoustoimesta annetun lain säännöksiä.”

Mikäli katsotaan avustajan käyttö esitutkinnassa tarpeelliseksi, on tutkinnanjohtajan tai syyttäjän tehtävä tuomioistuimelle esitys oikeudenkäyntiavustajan tai tukihenkilön määräämisestä asianosaiselle (ETL 4 luku, 10 §).

6 LAINMUKAINEN MENETTELY

Eva Gottberg (OTT, dos.) kirjoittaa, että lapsioikeus on ankarasti velvoittavaa oikeutta kaikille virkavastuulla toimiville henkilöille, jotka tehtävissään joutuvat lasten ja heihin liittyvien ratkaisujen kanssa tekemisiin. Moraalisesti velvoittavaa se lisäksi on kaikille aikuisille, heillekin, joita välitön virka- tai heitteillepanovastuu ei uhkaa, lapset ovat yhteisiä monessakin mielessä. Erityisesti silloin, kun lapsella tai perheellä on viranomaisten apua kaipaavia ongelmia, tämä yhtenäisyys korostuu (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 60-61).

Laki velvoittaa yhteistyöhön niissä tapauksissa, joissa se on tarpeen erittäin tärkeänä pidettävän yleisen tai yksityisen edun vuoksi. Pakollisesta yhteistyöstä säädetään poliisilaissa (PolL35.1 §), rikoslaissa (RL 15:10) ja oikeudenkäymiskaassa (OK 17:32) sekä sosiaalihuollon asiakaslaissa (SHAL 20 § ja 22 §). Silloin kysymys ei ole oikeudesta yksityisyyteen, vaan velvollisuudesta yhteisöllisyyteen, Kun rikokset eivät ole yksityisasioita ja kun rikosten esitutkinta kuuluu poliisien perustehtäviin, poliisit joutuvat tekemisiin arkaluonteisten seikkojen kanssa. Näin tapahtuu esimerkiksi kotihälytysten yhteydessä ja silloin, kun poliisille on tehty ilmoitus perheväkivallasta. Poliisit eivät kysy asianosaisilta lupaa siihen, saavatko he viedä asian syyteharkintaan tai lastensuojelun tietoon. Yksityisen tai perheen salaisuus paljastuu, eikä tämä aiheuta poliisitoiminnassa ongelmia (Mahkonen 2010, 173).

7 KALTOINKOHTELUTUTKIMUS

7.1 Epäilyn herääminen

Kaltoinkohtelututkimuksesta puhuttaessa tulee muistaa, että kyseessä on erittäin sensitiivinen aihe kun ollaan tekemisissä alle 18-vuotiaaseen kohdistuvassa kaltoinkohteluepäilyssä. Epäilyn herääminen edellyttää tunnusmerkistön tunnistamista eri kaltoinkohtelumuu-
tojen osalta.

Lapsiin kohdistuva väkivalta on suurimmaksi osaksi arvioitu piilorikollisuudeksi, joka ei tule viranomaisten tietoon (Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007). Oletus saa vahvistusta, kun verrataan vuonna 2008 tehdyn lapsiuhritutkimuksen antamaa ilmiön kokonaiskuvaa (Ellonen, Kääriäinen, Salmi & Sariola 2008) saman vuonna tehtyyn analyysiin poliisin tietoon tulleesta lapsiin kohdistuvasta väkivallasta (Humppi 2008). Vakava fyysinen väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö tunnustetaan Suomessa jo yleisesti kielletyksi ja vääräksi. Sen sijaan asenteissa lievemmäksi miellettyä kuristusväkivaltaa kohtaan on jatkuvasta positiivisesta kehityksestä huolimatta edelleen parantamisen varaa (Sariola 2007). Samoin laajemmin ajateltuna kaltoinkohtelu, esimerkiksi hoidon laiminlyönti, kaipaa tunnistamista yhdeksi väkivallan muodoksi (Paavilainen ym. 2008) (Humppi & Ellonen 2010, 47).

Lapsiin kohdistuvan väkivallan ja hyväksikäytön tunnistamista helpottaa puolestaan siihen liittyvien tunnusmerkkien tunteminen, joista niin ikään on paljon kirjallisuutta ja oppaita (Paavilainen ym. 2008; Solantaus ym. 2006; Merikanto 2003). Lisäksi myös lapsen normaalin kehityksen tunteminen on olennaista, jotta pystyy erottamaan normaalit muutokset oireilusta (Paavilainen & Pösö 2003a, 75; Joki-Erkkilä 2009).

Fyysisen väkivallan tunnusmerkeistä mainitaan usein erilaiset mustelmat, palovammat, raapimis- ja repimisjäljet, luunmurtumat ja pään alueen vammat. Psyykkiseen väkivaltaan liittyviä oireita ovat esimerkiksi masentuneisuus, pelkotilat, sopeutumisvaikeudet, koulunkäynnin vaikeudet ja päihteiden käyttö (Paavilainen ym. 2008). Seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkkeinä mainitaan usein sukupuolielinten vammat, tulehdusoireet ja virtsaamiseen tai suolen toimintaan liittyvät ongelmat (Solantaus ym. 2006). Psyykkistä väkivaltaa lukuun ottamatta väkivallan tunnusmerkkien kuvaus keskittyy pitkälti somaattisiin merkkeihin. Käyttäytymiseen liittyviä merkkejä kuvataan huomattavasti harvemmin. Eija

Paavilainen ja Aune Flinck ovat tehneet mittavan kirjallisuuskatsauksen sekä fyysisen että psyykkisen väkivallan tunnusmerkistöistä (Paavilainen & Flinck 2007). Sen perusteella on muodostettu kaltoinkohdellun lapsen hoitosuositus, joka on valtakunnallinen ohje erityisesti hoitotyössä työskenteleville heidän kohdatessaan lapsiin kohdistuvia väkivaltaepäilyjä (Paavilainen ym. 2008). Seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkkejä ja oireita on puolestaan kuvattu lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käypä hoito-suosituksessa (Solantaus ym. 2006). Huomionarvoista on myös se, että näkyvien tunnusmerkkien lisäksi tutkimuksissa on nostettu esiin se, merkkejä että kaltoinkohtelusta voi löytyä myös perheen muusta toiminnasta. Esimerkiksi lisääntyneet neuvolakäynnit (Paavilainen & Tarkka 2003) tai vanhempien epätavallinen käyttäytyminen päivähoidon työntekijöitä (Viitasaari 2003) tai terveydenhoitohenkilökuntaa kohtaan (Hopia, Orhanen & Paavilainen 2004) voivat olla merkki lapsen kaltoinkohtelusta (Humppi & Ellonen 2010, 51 - 52).

7.2 Ilmoitukset

Lastensuojeluilmoituksen ja rikosilmoituksen tekeminen on väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin puuttumisen toimintamalleista virallisimpia. Niitä seuraa aina uusi, toisen viranomaisen prosessi, jossa selvitetään tilanne ja mahdolliset jatkotoimenpiteet. Laki ja toimintarutiinit puhuvat sen puolesta, että viranomaiset tekisivät epäilystä ensin lastensuojeluilmoituksen ja sosiaalityöntekijän tehtävä olisi tehdä asiasta tarvittaessa rikosilmoitus (Humppi & Ellonen 2010, 77).

Stakes oppaassa 55/2003 on koottu ohjeet pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseksi samaan kirjaan. Kun lapseen kohdistunut pahoinpitely tai seksuaalinen hyväksikäyttöepäily on havaittu ja asiassa tehty rikosilmoitus, vastuu rikoksen selvittämisestä siirtyy poliisille. Rikosprosessi jaetaan päävaiheissaan esitutkintaan, syyteharkintaan, tuomioistuinkäsittelyyn ja rangaistuksen täytäntöönpanoon. Rikosprosessi lähtee esitutkintalain 2 §:n mukaan liikkeelle, kun poliisilla on sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin syytä epäillä, että rikos on tehty. Saman pykälän mukaan esitutkinta voi alkaa myös ilman rikosilmoitusta, jos poliisilla on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen (ETL 2§).

7.3 Tutkimukset ja niiden dokumentointi

Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiset tutkivat oma-aloitteisesti vain akuutit tilanteet. Akuuteissa tilanteissa tai havaitessa pahoinpitelyn merkkejä muiden tutkimusten yhteydessä tehdään lapsen ensivaiheen tutkimukset päivystyksenä. Muissa tapauksissa sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiset alkavat selvittää lapsen pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjä ainoastaan poliisin pyytäessä virka-apua (Stakesin opas 55/2003).

Poliisin työn näkökulmasta Stakesin ohjeistus koskee pääasiassa niitä tutkimuksia, joita lapselle tehdään esitutkintavaiheessa. Ohjeistuksen mukaan nämä tutkimukset tule tehdä toimipaikoissa, joissa on asianmukainen valmius ja henkilökunnalla riittävästi koulutusta ja kokemusta epäilyjen selvittämiseen. Pahoinpitelytapauksissa lapsi tulee ottaa sairaalaan hoidettavaksi, ja tutkimuksen pahoinpitelyn selvittämistä tekee erikoislääkäristä, sosiaalityöntekijästä, ja psykologista koostuva asiantuntijaryhmä. Jos tutkimus tehdään poliisin toimeksiannosta, asiantuntijaryhmä kirjoittaa selvityksistä lausunnon, joka tulisi luovuttaa poliisille kolmen kuukauden kuluessa pyynnön saapumisesta. Seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä lapsen hoidollista prosessia ei aloiteta ennen selvityksen valmistumista (Humppi & Ellonen 2010, 91).

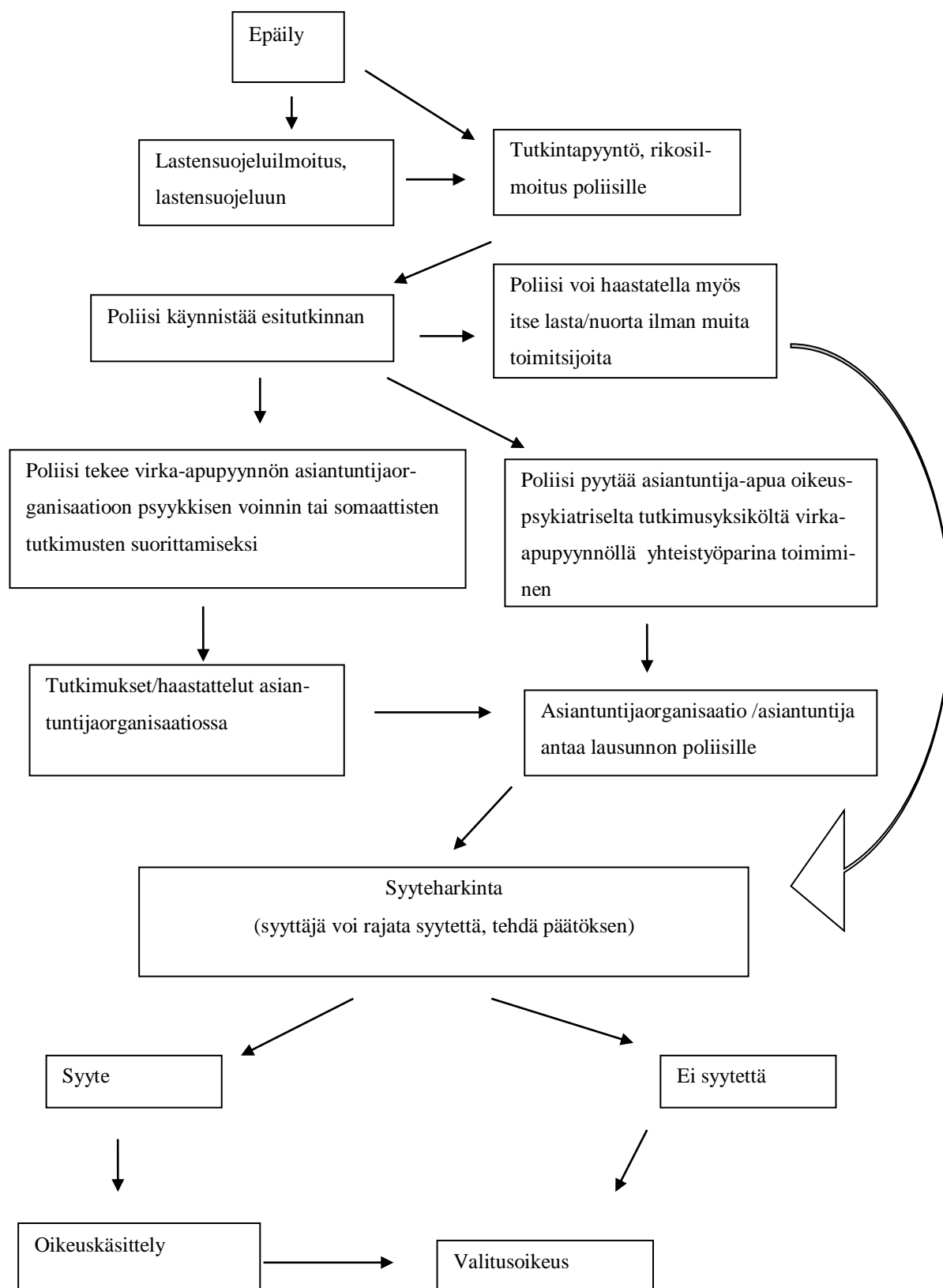
Sosiaali- ja terveydenhuollossa suoritettavat tutkimukset koostuvat lapsen psyykkisestä kuulemisesta ja fyysisistä tutkimuksista sekä hänen huoltajien haastatteluista. Tarvittaessa myös muita lapsen lähipiiriin kuuluvia voidaan haastatella, esimerkiksi päivähoidon ohjaaja, opettaja, terveydenhoitaja jne. tarpeen mukaan. Lapsen haastattelut eli psyykkiset tutkimukset tallennetaan ääni- ja kuvatallenteelle, jotka aukikirjoitetaan. Vanhempien ja muiden haastattelut voidaan tallentaa äänitallenteena. Poliisi voi vanhempien kuulustelussa käyttää yhteistyöparina haastatteluihin perehtyneen asiantuntijan apua.

Sisäasianministeriön (2006) ohjeen mukaan lasta kuulee pääsääntöisesti poliisi. Alle 6-vuotiaan lapsen kuulusteluissa poliisi voi tarvittaessa neuvotella asiantuntijan kanssa ja sopia lapsen haastattelusta asiantuntijan välityksellä. Alle 15-vuotiaiden lasten kuulustelut on nahoitettava video- tai muulle ääni- ja kuvatallenteelle, sillä alle 15-vuotiailla videoitua

kuulustelua on tarkoitus käyttää oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäymiskaaren 17.luvun 11 § 2.momentissa kuitenkin todetaan, että esitutkinnassa videoitua alle 15-vuotiaan kertomusta saadaan käyttää tuomioistuimessa todisteena vain, jo syytetylle on varattu mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä (Humppi & Ellonen 2010, 92-93).

Koska kaltoinkohtelututkimukset ovat osa rikosepäilyn esitutkintaa, jota poliisi johtaa, tekee poliisi myös esitutkintapöytäkirjan. Kaikki eri asiantuntijoiden saamat tutkimustulokset, laaditut lausunnot sekä ääni- ja kuvatallenteet ovat poliisin esitutkintamateriaalia (ETL 9.luku).

7.4 Prosessikuvaus

8 KALTOINKOHTELUTUTKIMUS RUOTSISSA

Ruotsin sosiaalipalvelulaissa (Socialtjänstlag 2001:453, 14 kap) on kaltoinkohteluun ja siihen liittyvään epäilyyn puuttuminen ja ilmoitusvelvollisuus määritelty Suomen lastensuojelulakia (LSL 25§) vastaavalla tavalla.

8.1 Tutkimusprosessi pääpiirteittäin

Ruotsissa aloitti toimintansa vuonna 2005 ”Barnahuset” toimintamalli (vapaa käännös Lasten talo) ja nyt näitä ”Barnahusseja” on perustettu 28 eri puolille Ruotsia ja näihin on sidoksissa 164 kuntaa Ruotsin 290 kunnasta.

Ruotsin Lasten talossa suoritetaan tutkimukset moniammatillista asiantuntijuutta hyödyntäen vuorovaikutuksessa sosiaalityön, poliisin, syyttäjien, oikeuslääketieteen, lastentautien sekä lastenpsykiatrian kesken, varsinkin tutkimusten alkuvaiheessa. Yleensä sosiaalityöntekijä toimii tutkimusten koordinaattorina kutsuen koolle moniammatillisen asiantuntijaryhmän. Aluksi konsultoidaan puhelimitse asiantuntijaryhmän jäsentä ja sen jälkeen alkutaapamisessa laaditaan tutkimussuunnitelma, -aikataulu ja jaetaan tehtävät eri asiantuntijoiden kesken. Jos esitutkinta alkaa, lasta haastatellaan Lasten talossa poliisin toimesta, ja muut asianosaiset seuraavat tätä/näitä haastatteluja viereisestä huoneesta videon välityksellä. Lasten talossa on myös erikseen huoneet mahdollisesti tarvittavia lääkärintarkastuksia varten, mikäli poliisi tai syyttäjä on näitä pyytänyt.

Ruotsin hallitus antoi v. 2008 poliisihallinnolle tehtäväksi laatia yhteistyössä syyttäjälaitoksen, oikeuslääketieteenlaitoksen ja sosiaalihallituksen kanssa laatia ohjeet yhteistoiminnalle. Viranomaiset ovat yhteistyössä sopineet näiden ohjeiden kansallisesta toteuttamisesta ja valvonnasta. Yhteistyön tavoitteena on varmistaa rikoksen uhrin, lapsen lailliset oikeudet saada hyvää kohtelua ja tukea ja tarvittaessa hänen ja hänen perheensä tulee saada kriisiapua ja hoitoa. Lasta tulee informoida tutkimuksista, hänelle tulee antaa tilaisuus esittää näkemyksensä ja mielipiteensä sillä tavoin ja siinä laajuudessa hänen kehitystasonsa mukaisesti, ja kaikessa toiminnassa tulee lapsen edun olla etusijalla. Tutkinta suoritetaan rinnakkain oikeuslaitoksen ja sosiaalityön kanssa ja tutkinta tulee aloittaa kiireesti ja ilman turhaa viivytystä. Esitutkinnan valmistua viipymättä ja syyteharkinta suorittaa niin pian kuin mahdollista. Tutkintaa koskevat lakisääteiset määräajat (Rädda Barnen.2013, 7-9).

9 KANSAINVÄLISET LASTEN OIKEUDET

Suomessa tuli v. 1991 voimaan YK:n v. 1989 yleiskokouksessaan hyväksymä Lapsen oikeuksien sopimus. Se perustuu ihmisoikeuksiin, jotka kuuluvat kaikille ihmisille ennen syntymää ja sen jälkeen.

9.1 Yleissopimus

Yleissopimuksessa lapsen oikeuksista on Yhdistyneet Kansakunnat julistanut lasten olevan oikeutettuja erityiseen huolenpitoon ja apuun. Perheen merkitys ja rooli on yleissopimuksessa tuotu esille lasta suojelevana, kasvattavana ja tukevana yhteiskunnan perusr ryhmänä ja perheen tulee saada tukea tämän tehtävän hoitamiseksi yhteiskunnalta (kunta, valtio).

Yleissopimus on kolmiosainen ja sen ensimmäisessä osassa on artikkelit 1 – 41, joissa määritellään mm. että lapsella tarkoitetaan pääasiassa alle 18-vuotiasta henkilöä, toimet joita sopimusvaltioiden tulee suorittaa lapsen oikeusturvan turvaamiseksi sekä lainsäädännön- että hallinnollisten ja muiden yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Toisessa osassa artikkelit 42 – 45 käsittelevät yleissopimuksesta tiedottamista sopimusvaltioissa sekä sopimusvelvoitteiden toteutumisen valvontaa ja sitä varten erikseen perustettavien komissioiden rakennetta, henkilövalintoja, säännöstöä sekä tehtäviä ja vastuita. Kolmas osa, artikkelit 46 – 54 käsittelevät yleissopimuksen allekirjoittamista, ratifiointia, valtioiden mahdollisuuksia liittyä yleissopimuksen, sopimusvaltioiden mahdollisuuksia ehdottaa muutoksia yleissopimukseen, sopimusvaltion irtisanoutumista sekä yleissopimuksen tallettamiseen liittyviä asioita (Unicefin [www-sivut](http://www.unicef.org))

9.2 Juridisen terminologian vaikutus käsitteiden tulkinnassa

Juridinen terminologia on erilaista eri maissa oikeusvertailevasti tarkasteltuna. Esimerkiksi lapsen edun käsitettä tarkasteltaessa, todetaan sen olevan sisällöltään avoin ja myös kansallisesti sen sisällöstä eri tulkintatilanteissa voi olla eri näkemyksiä ja näin ollen ei siis ole

ihme jos sisällössä on toisinaan suuriakin valtiokohtaisia eroja sovelletun oikeuden tasolla (Mikkola 2012, 7).

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa lasten perus- ja ihmisoikeuksista on kirjoittanut erityisesti Liisa Nieminen, jonka mielestä Euroopan ihmisoikeussopimuksen merkitys on ollut suurempi lapsen oikeuksien toteuttamisen kannalta kuin YK:n lapsen oikeuksien sopimus, erityisesti ihmisoikeussopimuksen tehokkaan valvontamekanismin vuoksi, Nieminen kirjoittaa:

”Ihmisoikeustuomioistuin on ajan mittaan kehittänyt myös Euroopan ihmisoikeussopimukseen lasten oikeuksia koskevan ulottuvuuden ja myös lapsen edun käsitteen, vaikkei sopimuksessa erillisiä säännöksiä lasten oikeuksista olekaan. Sen takia en voi hyväksyä käsitystä Euroopan ihmisoikeussopimuksen ”lapsiepäystävällisyydestä”, josta toisinaan kuulee puhuttavan.” (Mikkola 2012, 9).

10 TILASTOTIETOA KALTOINKOHTELUTUTKIMUKSISTA

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ¹⁾
Paikkakunta 1	108	117	117	211	231	118
Paikkakunta 2	59	75	51	101	127	51
Paikkakunta 3	10	6	8	37	25	12

1) Vuoden 2009 osalta mukana on ilmoitukset vain kuuden kuukauden osalta

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvien rikosilmoitusten määrällinen kehitys vuodesta 2004 kolmella tutkimuspaikkakunnalla (n). (Humpppi&Ellonen. 2010.57).

Esitetystä taulukosta ei käy selville paikkakuntien kokoa, asukasmäärää, eikä sitä myöskään selviä lähteestä. Taulukosta voidaan kuitenkin todeta, että vuodesta 2007 alkaen on rikosilmoitusten määrä kasvanut. Rikosilmoitusten määrän voidaan olettaa olevan seurausta lastensuojelulain muutoksesta, joka asettuu juuri vuoteen 2007. Lastensuojelulain muutoksen voidaan olettaa olleen myös perusteena sille, että lastensuojelusta tulleiden tutkintapyyntöjen määrä kolmella paikkakunnalla vuosina 2004 – 2009 oli yhteensä 202 ja

nämä olivat epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja hyväksikäytöstä. Lastensuojelun kautta tulleista rikosilmoituksista 47 prosentissa oli kyse seksuaalirikosepäilyistä. Muiden viranomaisten kautta tulleista rikosilmoituksista 17 prosentissa kyseessä oli seksuaalirikosepäily. Sosiaaliviranomaisten ilmoittamissa epäilyissä uhri on useimmiten kouluikäinen lapsi. Joka kolmas rikosepäilyn kohteena oleva lapsi on alle kouluikäinen. Sosiaaliviranomaisten rooli erityisesti vauvaikäisiin kohdistuneiden väkivaltaepäilyjen ilmoittamisessa onkin suuri. Kaikista ilmoituksista seitsemässä prosentissa oli kyseessä epäily alle 1-vuotiaaseen lapseen kohdistuvasta pahoinpitelystä (Humpi&Ellonen. 2010. 61 - 62).

Eräiden rikostyyppien kehitys tammi-syyskuussa 2010–2014 (ennakkotieto)

Rikos	2010	2011	2012	2013	2014
C. Seksuaalirikokset	1 846	2 286	2 731	2 606	2 232
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	829	1 096	1 181	1 301	1 085

Lähde: Poliisin tietoon tullut rikollisuus 2014, 3. vuosineljännes. Tilastokeskus

11 POHDITA

Lapseen, alle 18-vuotiaaseen kohdistuneeseen kaltoinkohtelun rikosepäilyn tutkintaan ja sen selvittämiseen liittyy paljon erilaisia tekijöitä, kuten mm. tutkittavan kehitystaso ja tutkinnan aloittamisen ja epäilyn syntymisen välisen ajan pituus, tutkinnassa käytettävissä olevista ammattitaitoisista henkilöresursseista puhumattakaan.

Mielestäni tutkittavan oikeusturvan kannalta tulisi heti tutkinnan alkuvaiheessa hänelle hakea ja nimetä edunvalvoja, olipa sitten epäiltynä perheen sisäinen tai ulkoinen tekijä. Perheen ulkopuolisen henkilön nimeämistä lapsen/nuoren edunvalvojaksi tuodaan mielestäni esille lapsen oikeusturvan kannalta, useissa tässä opinnäytetyössä mainituissa laeissa. Vaikka poliisien koulutusta on lisätty lasten haastattelukoulutusten muodossa on oikeuspsykiatrisen asiantuntijalausunnon merkitys lapsen haastattelujen osalta ensisijaisesti lapsen oikeusturvan kannalta ensiarvoisen tärkeää, erityisesti pienten lasten sekä sellaisten

lasten/nuorten osalta joilla on kyseessä jokin kehityksellinen poikkeama, mutta näkisin sen myös muidenkin asiassa mukana olevien kannalta oikeusturvaa parantavana tekijänä (vrt. haastattelukysymysten johdattelevuus, lapsen /nuoren altistuminen manipulaation kohteeksi, huoltajien henkiset voimavarat).

Moniammatillinen yhteistyö poliisin, syyttäjän, sosiaali- ja terveydenhuollon edustajien kesken on tarpeen kaltoinkohtelu epäilyn mahdollisimman tarkan ja perusteellisen tutkimuksen kannalta. Ruotsissa oleva ”Lasten talo” malli on mielestäni hyvä esimerkki moniammatillisesta yhteistyöstä. Siinä on jokaisella toimijalla oma roolinsa ja kaikessa on selkeästi lapsen etu keskipisteessä.

Suomessa on Ruotsin mallista tehty LASTA-hanke, joka on valtakunnallisesti ohjattu, alueellisesti johdettu ja toteutettu poikkihallinnollinen kehittämisprosessi, joka toimii Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) koordinoimana ja sosiaali- ja terveysministeriön (STM), oikeusministeriön (OM) ja sisäasiainministeriön (SM) tukemana. LASTA-hanketta toteutetaan Turun yliopistollisen keskussairaalan, TYKS:n erityisvastuualueella ja ensi vaiheessa Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin alueella. Tavoitteena on luoda valtakunnallinen yhteistyömalli poliisille, syyttäjälaitokselle, lastensuojelulle sekä somaattiselle ja psykiatriselle sairaanhoidolle tilanteissa, joissa epäillään, että lapsi on joutunut väkivallan tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. LASTA-toimintamallin ytimen muodostaa lapsiystävällinen ja yhteistoiminnallinen viranomaisprosessien koordinaatio. LASTA-toimintamallin valtakunnallistamisen kautta pyritään myös poistamaan eriarvoisuutta tutkimuksiin pääsyssä, tutkimusten laadussa ja erityisesti lasten yhtenäisen oikeusturvan toteutumisessa asuinpaikasta riippumatta (THL:n [www-sivut](http://www.thl.fi)).

Toisaalta Suomessa toimii tällä hetkellä Helsingin, Kuopion, Tampereen, Oulun ja Turun yliopistollisten keskussairaaloiden sekä Vaasan ja Kokkolan sairaanhoitopiirien yhteydessä lasten ja nuorten oikeuspsykiatriin tutkimuksiin erikoistuneet tutkimusyksiköitä joista erityisesti yliopistosairaaloiden yksiköt ovat tehneet vuoden 2009 alusta alkaen omina yksikköinä poliisin virka-apupyynnöllä kaltoinkohtelututkimuksia osana esitutkintaa. Toimintaa on rahoitettu ensin lääninhallitusten sittemmin aluehallintovirastojen ja yliopistosairaaloiden keskinäisillä sopimuksilla.

Mielestäni näiden pitkään toimineiden oikeuspsykiatristen yksiköiden toimintaa kehittämällä olisi mahdollista saada Suomeen oma ”Lasten talo” –malli yhteiskunnan rahoja säästä-

en. Nyt olemassa olevassa yhteistyöverkostossa on mukana poliisi, syyttäjä, kuntien sosi-aali- ja terveystoimen edustajat, sairaanhoitopiirien yhteydessä toimivat somaattisia tutki-muksia tekevät yksiköt sekä psykiatrian yksiköt, lisäksi mielestäni tarvittaisiin lähinnä perheen tukemiseksi oikeuspsykiatristen tutkimusten ja esitutkinnan jälkeen sekä tarvitta-van jatkohoidon ja/tai muun tukemisen järjestämiseksi, jolloin tutkimuksessa asianosaise-na olevat eivät jäisi oman onnensa varaan tutkinnan päätyttyä.

Onko meillä Suomessa alle 18-vuotiaan oikeudet turvattu kaltoinkohtelututkimuksissa? Kun otetaan huomioon lakimuutokset joita on viime vuosina tullut erityisesti lastensuojelun osalta sekä tiiviimpi yhteistyö eri organisaatioiden kesken, moniammatillisen osaamisen hyödyntäminen vuoden 2009 alun jälkeen ja organisaatioiden sisäinen koulutus, jota on kehitetty yhteistyössä eri toimijoiden kesken valtakunnassamme, on asiat mielestäni Suo-messa kansainvälisesti katsottuna kohtuullisen hyvin. Tosin henkilöresurssien vähyys nä-kyy kaikessa, jokaisen organisaation toiminnassa ja tutkimusten käynnistämisessä eri ta-soilla ja tämän näen miinuksena oikeusturvan osalta.

LÄHTEET

Ervo, Laura. 2000. Esitutinnan optimaalisuus oikeudellisessa viitekehyksessä: Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 5. Helsinki:Edita

Esitutkintalaki 22.7.2011/ 805

Humppi Sanna-Mari & Ellonen Noora. 2010. Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40/2010. Tampereen Yliopistopaino-Juvenes Print Oy. Tampere 2010

Kuvaohjelmalaki 17.6.2011/710

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämiseksi 14.6.2002/504

Laki nuorista työntekijöistä 19.11.1933/998

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785

Laki rikoslain muuttamisesta 24.7.1998/563

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

Landberg, Åsa & Svedin, Carl Göran. 2013. Inuti ett Barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter. Rädda Barnen 2013. Linköpings universitet

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Mahkonen, Sami. 2010. Lastensuojelu ja laki. Edita. Helsinki

Mikkola, Tuulikki. 2012. Kansainvälinen lapsioikeus. SanomaPro Oy, Helsinki

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Poliisilaki 7.4.1995/4993

Rikoslaki 19.12.1889/39

Socialtjänstlag 7.6.2001/453

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Stakesin opas 55/2003

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Söderholm, Annlis & Kivite-Kallio, Satu. 2012. Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki

Söderholm, Annlis, Halila Ritva, Kivite-Kallio, Satu, Mertsola Jussi & Niemi, Sirkku. 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki.

THL:n www-sivut. Viitattu 14.12.2014. <http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke>

Tilastokeskus www-sivut. Viitattu 30.12.2014.
http://www.stat.fi/til/polrik/2014/03/polrik_2014_03_2014-10-15_fi.pdf

Unicefin www-sivut. Viitattu 9.12.2014. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>